

Розділ IV

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

УДК 159.923.2

О. І. Галян

МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ (НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ ЦЕНТРУ ПЕРЕПІДГОТОВКИ)

Аналізується мотиваційний компонент професійного вибору студентів, які проходять перепідготовку за спеціальністю «Практична психологія». Окреслено ті мотиваційні тенденції, які відображають їх уявлення про зміст майбутньої професійної діяльності. Визначено зв'язок між мотивами вибору професії та самооцінкою професійних якостей. Вказано на важливість спеціальної роботи з формування адекватних мотиваційних установок студентів у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна складова, мотиваційні настанови, модель особистості психолога, професійний вибір.

Постановка проблеми. Підвищення уваги до питань, пов'язаних із механізмами формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, підкреслює актуальність оцінки початкового етапу професійного вибору, а саме – його мотивації. Будучи особистісно і соціально детермінованим, вибір майбутньої професії відображає експектації майбутнього фахівця в обраній сфері діяльності. Однак соціально-економічна ситуація сьогодення не завжди дає змогу молодій людині об'єктивно оцінити власні можливості та здібності, висуваючи на перший план питання престижності та достатку, які, на думку майбутнього фахівця, визначають його місце у суспільній ієрархії. Відтак не завжди обґрунтований та аргументований вибір професії, спотворення його мотиваційної складової, труднощі професійної адаптації. Саме тому розуміння сутнісних особливостей спонукального компоненту професійного вибору має прикладне значення для забезпечення адекватності психологічної допомоги і на етапі оптації, і у процесі первинної професіоналізації. Особливої гостроти ці питання набувають у контексті підготовки майбутніх психологів. Мотивація їх професійного вибору повинна стати особливим предметом дослідження. Зокрема, щодо формування професійної самосвідомості студентів – майбутніх психологів.

Стан дослідження. Проблема професіоналізації фахівців-психологів на різних етапах навчання та практичної діяльності представлена низкою досліджень у сучасній українській психологічній думці (С. Васьковська, П. Горностай, Т. Говорун, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.). Значна увага спрямовується науковцями на визначення складових моделі та технологічних аспектах діяльності психолога. Так, на думку Н. Чепелевої та Н. Пов'якель [6], першою підструктурою в моделі особистості психолога повинна бути мотиваційно-цільова готовність до професійної діяльності, що передбачає сформовану мотиваційну сферу, зокрема, наявність позитивної мотивації до майбутньої діяльності та надання психологічної допомоги, створення рапорту і взаєморозуміння, прийняття себе та інших. Використовуючи термінологію О. Леонтьєва, ними звертається увага на смислоутворювальні мотиви, які забезпечують основу формування професійної мотивації майбутніх фахівців на надання населенню високкокваліфікованої психологічної допомоги. Особливо активно обговорюються питання особливостей формування особистості психолога (Г. Абрамова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, А. Фурман [5] та ін.), включаючи аналіз змістових аспектів його мотиваційної сфери (Ж. Вірна [2]).

Незважаючи на теоретичну обґрунтованість досліджуваної проблеми, потребують подальшого вивчення питання, пов'язані з формуванням у процесі професійного навчання системи професійних смислів майбутніх психологів на основі мотиваційного компоненту їх професійної діяльності. Цікавим, з цієї точки зору, є аналіз особливостей мотиваційного компоненту професійного вибору студентів, які здобувають психологічні знання в системі отримання другої вищої освіти.

Метою нашої публікації стало представлення результатів теоретичного узагальнення та емпіричного дослідження мотиваційного аспекту професійного вибору майбутніх психологів (на прикладі студентів Центру перепідготовки).

Виклад основних положень. Як відомо, професійний вибір визначається взаємопов'язаними, але якісно відмінними чинниками: зовнішніми, соціальними і внутрішніми, глибинними, які включають в себе мотиваційно-ціннісні характеристики особистості і виконують детермінуючу, визначальну роль щодо перших. Таке уявлення про детермінацію професійного самовизначення має суттєве значення і у ситуації первинного вибору професії, і в тих випадках, коли перед людиною постає питання пошуку нової роботи у раніше невідомій їй сфері діяльності. На наш погляд, отримання другої вищої освіти у сфері психології є більш особистісно обґрунтоване. Адже попередній досвід роботи неодмінно впливає на наступний вибір сфери професійної діяльності.

Соціальний запит на підготовку психологів обумовлений усвідомленням у суспільстві цінності індивідуальності людини і ставленням до неї як до соціальної та психічної реальності. Однак діяльність психолога також пов'язується з усвідомленням особистістю свого «Я», що відбувається на основі відображення внутрішнього світу інших людей, рефлексії і веде до фундаментальної зміни позиції людини стосовно власної діяльності. У зв'язку з цим значущість особистісного контексту професійного вибору, а відповідно, його мотиваційної складової, пов'язана з необхідністю актуалізації особистісного потенціалу на основі розуміння тих ціннісно-сміслових аспектів розвитку, які характеризують систему «Я».

Сформовані мотиваційно-ціннісні настанови, наявність розвинутих інтересів, ціннісних орієнтацій, цілей, достатній рівень розвитку самосвідомості є основними особистісними передумовами вибору професії.

Попередній досвід трудової діяльності може бути і стимулювальною, і гальмівною умовою формування професійної ідентичності особистості. Невдалий досвід роботи в конкретній галузі виробництва, або свідома зміна професії на основі більш досконалого пізнання своїх здібностей і можливостей, впливатимуть на мотивацію професійного вибору.

Аналізуючи мотиваційний аспект професійного вибору, Н. Антонова вказує, що розвиток спрямування на професію полягає у збагаченні її мотивів: від окремого мотиву – до більш розширеної системи мотивів [1], де рівень спрямованості на професію відображає ступінь відповідності провідного мотиву переваги професії об'єктивному змісту професії.

У процесі професійного самовизначення тих, хто орієнтований на професію психолога, тісно переплітаються як прагнення до самореалізації та самоствердження за допомогою соціально-цінних, прийнятних у суспільстві мотивів, так і тенденції до самоактуалізації на основі потреби зрозуміти власне «Я», власну істинну сутність та внутрішні мотиви, які не передбачають повну ідентифікацією зі своєю професійною роллю [3; 5]. З огляду на це, процес професіоналізації у процесі навчання професії повинен чітко орієнтуватись на ті мотиваційні установки, які домінують у студентів. Удосконалення і корекція смислового підґрунтя професійного вибору відкриє широкі перспективи для зростання професійного рівня майбутніх психологів. Крім того, у процесі професійної підготовки засвоєння психологічних знань повинно відбуватись паралельно з формуванням мотиваційно-ціннісних аспектів майбутньої діяльності для успішного виконання професійних функцій.

Розуміння багатоаспектності мотиваційних установок, які впливають на вибір майбутньої професії, спонукало нас до проведення емпіричного дослідження тих особистісних настанов, які можуть стати предметом подальшого аналізу в процесі організації навчальної діяльності на спеціальності, а за потреби – й корекції.

У дослідженні брали участь студенти першого року навчання, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Практична психологія». Емпіричний етап дослідження охоплював аналіз мотиваційної складової професійного вибору майбутніх психологів, самооцінку ними професійних якостей, необхідних для реалізації психологами своїх функцій, та прояв такої властивості, як рефлексивність.

Для оцінки тих особливостей професійної діяльності, які вплинули на її вибір, ми використали методикау «Мотиви вибору професії». Цей опитувальник спрямований на виявлення чотирьох видів мотивації. Йдеться про внутрішні індивідуально значущі (професія відповідає здібностям, сприяє розумовому розвитку, дає можливість виявити творчість), внутрішні соціальні (передбачає високе почуття відповідальності, приносить користь людям, створює можливості для зростання професійної майстерності), зовнішні позитивні (дає змогу використовувати професійні уміння поза роботою, високооплачувана) та зовнішні негативні мотиви (подобається батькам, престижна, вибрана моїми друзями, єдино можлива в умовах, що виникли).

Проведене дослідження засвідчило (див. рис. 1), що переважачим видом мотивації у студентів, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Практична психологія», стали внутрішні індивідуальні мотиви (64,3%). Оцінюючи такий вибір, вважаємо, що пошук себе у світі професій у цієї категорії респондентів тісно пов'язаний з потребою самопізнання, самопомоги та самореалізації на основі поглибленого знання психології людей. Важливість уміння «розумітися в людях» на основі поглибленого вивчення їх психологічних характеристик та детермінації їх дій і поведінки стає визначальним чинником професійного вибору.

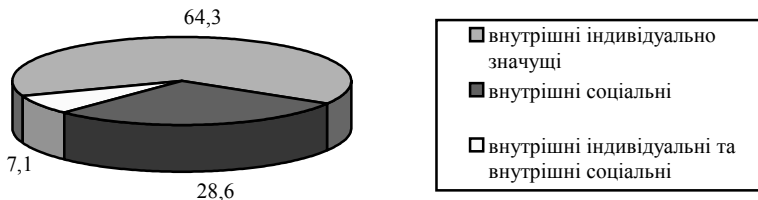

Рис. 1. Розподіл мотивів професійного вибору у майбутніх психологів

Другими за вираженістю є внутрішні соціальні мотиви. Їх представленість, на наш погляд, видається логічною, зважаючи на ситуацію професійного вибору цієї категорії респондентів, – більш усвідомле-

ний підхід до оцінки професійної перспективи. Внутрішні соціальні мотиви виявлені у 28,6% досліджуваних.

Як бачимо з рис. 1, продовжують виявлену тенденцію і решта 7,1% досліджуваних. У них також домінує внутрішня мотивація, причому однаково виражені і внутрішні індивідуально значущі мотиви, і внутрішні соціальні мотиви. Таке поєднання мотивації, на наш погляд, найбільш вдало відображає особливості діяльності у галузі психології. Важливість розуміння психічної реальності клієнта та власних меж психологічного простору і можливостей допомоги іншому у вирішенні проблемних ситуацій його життя відображається у внутрішній мотивації, де активно взаємодіють як індивідуально значущі для самого психолога, так і соціальні мотиви. За такого підходу на перший план виступає єдність психічної активності психолога і клієнта.

Отже, нами констатовано, що у майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Практична психологія», домінуючими є внутрішні мотиви, в яких відображено як прагнення до самореалізації, так і налаштованість на психологічну допомогу іншим при високому почутті відповідальності за результати своєї діяльності.

Наступним етапом психологічного дослідження стало вивчення оцінювання респондентами власних професійних якостей. Для цього ми скористались модифікованим варіантом методики визначення самооцінки. Як предмет оцінювання було обрано професійні характеристики, які, на думку досліджуваних, є найважливішими в діяльності психолога (15 позицій). Їх перелік став основою для визначення образу «ідеального психолога» та подальшої оцінки себе з позиції «Я-реального» в обраній професії. Водночас було визначено і рівень рефлексивності досліджуваних (методика А. В. Карпова [4]), адже саме вона є тим інтроспективним індикатором, який відображає здатність до самосприйняття та аналізу змісту власної психічної реальності за так званім «часовим принципом», тобто у минулому, теперішньому та майбутньому. У нашому випадку респонденти уже здобули навички роботи у певній галузі (мають вищу освіту непсихологічну), але, не знайшовши себе в ній, реалізують потребу зміни виду професійної діяльності. Отже, вони здатні не лише гіпотетично, але й з огляду на минулий досвід оцінити свої потенційні можливості на основі попереднього уявлення про професійну активність психолога.

Отримані результати дали змогу констатувати (див. рис. 2), що найбільшу вираженість у респондентів мають середній адекватний рівень самооцінювання професійних якостей. Такий показник виявлено у 42,9% студентів. Отже, переважання усередненого уявлення про свої потенційні можливості у сфері професійної діяльності вказує на

недостатню обізнаність респондентів з власними якостями та поведінковими проявами, які визначають успішність професійної самореалізації. Це, своєю чергою, детермінує потребу у створенні у процесі навчання таких умов, які б забезпечили не тільки когнітивний аспект професіоналізації, але й давали змогу підвищити рівень мотиваційно-ціннісних установок майбутніх психологів, їх спрямованість на професійне зростання завдяки розвитку особистісного потенціалу. Показово, що у цієї групи респондентів домінує середній рівень рефлексивності (66,7%). Отже, потреба у самоосмисленні повинна бути реалізована у процесі набуття професійних умінь і навичок.

Рис. 2. Розподіл рівнів самооцінки професійних якостей майбутніми психологами

У 35,7% студентів виявлено високий адекватний рівень оцінювання власних професійних якостей. Акцент на адекватність вказує на усвідомлення респондентами потенційних можливостей реалізації особистісних характеристик у професійній взаємодії. Ця група студентів характеризується переважанням двох показників рефлексивності – середнього (60%) та високого (40%). Логічно, що такий взаємозв'язок самооцінки та рефлексивності може дати поштовх для подальшого професійного вдосконалення на основі розвитку здатності до аналізу власної особистості, її позитивних якостей, потенційних можливостей, також негативних проявів. Водночас нами зафіксовано прояв високого неадекватного рівня самооцінки у 7,1% студентів, що, відповідно, може негативно вплинути на самопрезентацію особистості професіонала. Зважаючи на те, що у цієї групи респондентів переважає високий рівень рефлексивності, самореалізація у професійній діяльності може

здійснюватися за стратегією маніпулювання свідомістю та поведінкою іншого. Неадекватність самооцінювання, на наш погляд, у цьому випадку стає реалізацією захисного механізму. У зв'язку з цим навчальний процес повинен спонукати студента до опрацювання прихованих особистісних проблем і використання отриманих знань для глибокого самопізнання й усунення негативного впливу особистих проблем на професійну діяльність.

Особливої уваги заслуговують ті студенти, які характеризуються низьким адекватним рівнем самооцінки професійних якостей. Їх частка становить 14,3%. Вони характеризуються середнім рівнем рефлексивності. Отже, адекватно оцінюючи невідповідність Я-реального та свого Я-ідеального як професіонала, вони усвідомлюють проблемні моменти особистісних проявів, а тому відкриті до набуття нового досвіду на шляху вироблення професійних умінь та засвоєння особливостей реалізації майбутніх професійних функцій.

Здійснений нами аналіз емпіричних показників дає змогу чітко визначити ті мотиваційні тенденції, які впливають на вибір такої сфери майбутньої професійної діяльності, як психологічна практика, психологічна допомога «Іншому» у подоланні його життєвих труднощів, забезпеченні умов для особистісного зростання. Як засвідчило дослідження, переважання внутрішньої індивідуально значущої мотивації у виборі професії психолога вказує насамперед на особисту зацікавленість студентів у використанні психологічних знань для особистих потреб. Йдеться про можливість спілкування з різними людьми, реалізацію власних здібностей, саморозвиток, прояв творчості та привабливість професії серед інших професій. Останнє особливо стає актуальним у зв'язку з тим, що об'єктивно уявлення про психолога-професіонала у пересічних осіб асоціюється з високим рівнем самопізнання та утаємниченим знанням про інших, а, відповідно, активним впливом на навколишніх, володіння методами урегулювання будь-яких проблем. Орієнтація на використання психологічного знання у власних цілях, навіть без маніпулювання навколишніми, є підставою для визначення як домінуючого мотиву професійного вибору у досліджуваній нами категорії респондентів, особистої зацікавленості у психологічній інформації.

Незважаючи на домінування в усіх досліджуваних внутрішньої мотивації професійного вибору, лише 7,1% з них однаковою мірою відзначають важливість для себе як індивідуально значущих спонук майбутньої професійної діяльності, так і внутрішніх соціальних мотивів. Зокрема, адекватність психологічної допомоги іншим, можливість приносити користь людям, відповідальність за результати професійного впливу.

Висновки. Отже, у навчальному процесі вищої школи потрібно враховувати мотиваційну спрямованість студентів та створювати необхідні умови для формування адекватного уявлення про ціннісно-сміслові аспекти професійної взаємодії у системі «психолог-клієнт». Саме такий підхід забезпечить можливість не лише опанування майбутніми психологами системою роботи з різними психологічними проблемами «Іншого», але й сприятиме виробленню професійних установок, функціонально-рольових позицій у реалізації професійних функцій. Особливо актуальним це стає у випадку наявності невідрефлексованих особистісних труднощів самого психолога, їх переносу у ситуації психологічної допомоги.

Наявність адекватного рівня розвитку рефлексії та її спрямованість на себе, процес діяльності, його результати виступає важливим механізмом професійного становлення майбутнього психолога, забезпечуючи формування відповідності між образом майбутньої професії і уявленням про себе як професіонала.

Перспективою подальших пошуків у контексті проведеного дослідження стане порівняльний аналіз мотиваційної спрямованості студентів-першокурсників та тих, хто здобуває професію психолога, маючи досвід роботи в інших (непсихологічних) сферах професійної діяльності.

1. Антонова Н. О. Спрямованість особистості та мотивація професійного становлення студентів психологічного факультету / Н. О. Антонова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. 7. – Вип. 19. – К., 2009 – С. 28–31.

2. Вірна Ж. П. Мотиваційно-смістова регуляція у професіоналізації психолога: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Ж. П. Вірна; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2004. – 414 с.

3. Галян О. І. Мотиваційно-ціннісний компонент професійного вибору майбутніх психологів на етапі оптації / О. І. Галян, І. М. Галян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – Серія психологічна. – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 1. – С. 122–131.

4. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.

5. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів / А. А. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 118–126.

6. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія: зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 1998. – Вип. III. – С. 35–41.

Галян Е. И. Мотивационный аспект профессионального выбора будущих психологов (на примере студентов Центра переподготовки)

Анализируется мотивационный компонент профессионального выбора студентов, которые проходят переподготовку по специальности «Практическая психология». Раскрыты те мотивационные тенденции, которые отображают их представление о содержании будущей профессиональной деятельности. Определена связь между мотивами выбора профессии и самооценкой профессиональных качеств. Указано на важность специальной работы по формированию адекватных мотивационных установок студентов в будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: мотивация, мотивационная составляющая, мотивационные установки, модель личности психолога, профессиональный выбор.

Halyan E. I. Motivational Aspects of Professional Choice of Future Psychologists (Based on the Centre of Retraining Students)

The motivational component of professional choice of students undergoing retraining in «Practical Psychology» is analyzed. The motivational tendencies which reflect their understanding of the content of future careers are outlined. The link between the motives of career choice and self-professional skills is defined. It is specified on the importance of special work on formation of adequate motivational settings of students in their future careers.

Key words: motivation, motivational component, motivational instructions, the model of psychologist personality, the professional choice.

Стаття надійшла 23 жовтня 2013 р.

УДК 159.9+377+378

Ю. Ц. Жидецький

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ЩАСТЯ СТУДЕНТІВ

Здійснено емпіричне дослідження з виявлення основних психолого-педагогічних чинників, що впливають на щастя студентів. Виявлено, що основними психолого-педагогічними чинниками щастя студентів є відчуття радості, свободи, самоактуалізації, самоповаги, реалізації творчого потенціалу, свободи вибору та дії, можливості бути серед близьких для тебе людей.

Ключові слова: щастя студентів, життєві цінності студентів, психолого-педагогічні чинники щастя.

Постановка проблеми. Якісна освіта є основним індикатором якості життя і окремої людини, і суспільства в цілому. У Програмі